

Ἡ βυζαντινὴ δομὴ τῆς κοινωνίας εἶχε κρατήσῃ μιὰ ξεχωριστὴ θέση γιὰ τὴ σύζυγο τοῦ αὐτοκράτορα, πού ἦταν ἡ πρώτη κυρία τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὸ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴ γενικὴ διάθεση ἡ γυναίκα νὰ ἔχει τὴν ἴδια θέση μὲ τὸν ἄντρα τῆς στὰ διάφορα κοινωνικά στρώματα. Ἡ αἴγλη τῆς αὐτοκρατορικῆς συζύγου ἦταν ἀντανάκλαση τῆς αἴγλης τοῦ αὐτοκράτορα¹.

Ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ αὐτοκράτειρα ἔχει δείξει ὅτι αὐτὴ εἶχε κάποια δικαιώματα στὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία². Τὰ δικαιώματα ὅμως αὐτά, ὅπως ἔχει παρατηρήσει ὁ Ch. Diehl³ -μιὰ παρατήρηση πού ἔχει διαφύγει μέχρι τώρα ἀπὸ τὴν ἔρευνα ἢ τεράστια σημασία τῆς⁴-, δὲν τὰ ἀποκτοῦσε, ἐπειδὴ ἦταν σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλὰ γιατί σὲ εἰδικὴ τελετὴ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ γάμο, τὸ σ τ έ ψ ι μ ο⁵, λάμβανε τὰ σύμβολα τῆς ἐξουσίας. Στὸ ἐξῆς θὰ ὀνομάζουμε τὴν αὐτοκρατορικὴ σύζυγο βασίλισσα καὶ τὴν ἐστεμμένη αὐτοκράτειρα αὐγούστα.

Ἡ θέση τῆς βασίλισσας καὶ τῆς αὐγούστας ὡς ἓνα βαθμὸ συμπίπτουν· καὶ οἱ δύο ἀπολαμβάνουν τὶς ἴδιες τιμές. Ἡ αὐγούστα ὅμως πέρα ἀπὸ τὶς τιμητικὲς διακρίσεις πού ἀπολάμβανε καὶ ἡ βασίλισσα,μποροῦσε κάτω ἀπὸ ὀρισμένες περιστάσεις νὰ ἀσκήσει καὶ ἐξουσία: σὲ περίπτωσι ἀνηλικότητας ἢ ἀσθένειας τοῦ αὐτοκράτορα μποροῦσε νὰ ἀσκήσει τὴν ἀντιβασιλεία, σὲ περίπτωσι ἀπουσίας τὴν τοποτηρητεία, σὲ περίπτωσι χρείας τοῦ θρόνου τὴ μεσοβασιλεία ἢ καὶ τὴν ἴδια τὴ βασιλεία, ὅπως μᾶς ἔδειξαν οἱ περιπτώσεις τῶν πορφυρογέννητων Ζωῆς καὶ Θεοδώρας⁶.

1. Βλ. στὸν *Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο*, Περί βασιλείου τάξεως I 40 (203.16-24 CB)-II 49(12.12-19 ἔκδ. A. Vogt, Paris1939) τὰ ἀντίστοιχα θηλυκὰ τῶν ἀρσενικῶν τίτλων. Βλ. καὶ *Διονυσία Μισίου*, Στάδια βασιλείας Κωνσταντίνου Στ' καὶ Εἰρήνης καὶ τὰ νομίσματά τους, Βυζαντιακά I (1981) 142 σημ. 8.

2. *Διονυσία Μισίου*, Ἡ Εἰρήνη καὶ τὸ «παραδόξως» τοῦ Θεοφάνη. Συμβολὴ στὴν «συνταγματικὴ» θέση τῆς βυζαντινῆς αὐγούστας, Βυζαντινά 10 (1980) 169-177, ὅπου στὴ σελ. 171 σημ. 3 καὶ ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴ θέση τῆς βυζαντινῆς αὐγούστας. Πρβλ. P. Speck, Kaiser Konstantin VI. Die Legitimation einer fremden und der Versuch einer eigenen Herrschaft. Quellenkritische Darstellung von 25 Jahren byzantinischer Geschichte, München 1978, σελ. 105 κέ.

3. Ch. Diehl, *Figures byzantines*, τόμ. 1, Paris 1948, σελ. 18. -Πρβλ. Elisabeth Bensammar, *L'impératrice à Byzance du VIIIe au XIIe siècle* (Diss.) Paris 1972, σελ. 61-62.- S. Runciman, *The Empress Irene, Conspectus of History* I(1974) 2.

4. *Διονυσία Μισίου*, Στάδια βασιλείας σελ. 155 σημ. 69.

5. Περιγραφή τοῦ στέψιμου αὐγούστας μᾶς δίνει ὁ *Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος*, *Περί βασιλείου τάξεως* I 40 (202.5 κέ.)-II 49 (11.1 κέ.).

6. Τὰ παραδείγματα γιὰ κάθε περίπτωσι ἐξετάζω σὲ μελέτῃ πού ἐτοιμάζω γύρω ἀπὸ τὸ θεσμὸ τῆς βυζαντινῆς αὐγούστας.

Ἡ βυζαντινὴ ἱστορία ἀναφέρει βασίλισσες πού, ἂν καὶ δὲ στέφτηκαν ποτέ αὐγοῦστες, ὥστόσο ὑπέβαλαν τὴ θέλησή τους στὸν αὐτοκράτορα καὶ ἄσκησαν μεγάλη ἐπιρροή ἐπάνω του. Σίγουρα ἡ βυζαντινὴ βασίλισσα, αὐγούστα ἢ ὄχι, ἔπαιξε ἓνα μεγάλο ρόλο, μιά καὶ ἡ θέση της ὡς συζύγου, μητέρας, κόρης ἢ ἀδελφῆς τοῦ αὐτοκράτορα ἄφηνε μεγάλα περιθώρια, γιὰ νὰ ἀσκήσει ἐπιρροή ἐπάνω του· ἀνάλογα βέβαια πάντα μὲ τὸ χαρακτήρα καὶ τὴν προσωπικότητα τῆς κάθε γυναίκα. Ἡ ἐπίδραση τῶν γυναικῶν αὐτῶν, πού ἀναδείκνυε τὸν αὐτοκρατορικό γυναικωνίτη «τὴν καρδιά τοῦ ὄλου πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους»⁷, ἦταν ὥστόσο ἀποτέλεσμα προσωπικῆς ἐπιρροῆς καὶ ὄχι θεσμοῦ.

Μία ἀπὸ τίς ὑποχρεώσεις πού ἐμφανίζεται στὸν ἱστορικό, καὶ ἰδιαίτερα σ' αὐτόν πού ἐξετάζει τὸ θεσμὸ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκράτειρας, εἶναι νὰ διακρίνει τὴν αὐτοκρατορικὴ σύζυγο ἀπὸ τὴν ἐστεμμένη αὐτοκράτειρα πού *de jure* μπορούσε νὰ ἀσκήσει τὴν ἐξουσία· ὁ ἱστορικός ἔχει νὰ ἀπαντήσει στὸ πρόβλημα, ποιὲς καὶ πότε ἐγιναν αὐγοῦστες.

Ἐχει ἐπικρατήσει ἡ ἄποψη ὅτι ἡ στέψη μιᾶς αὐγούστας γινόταν ταυτόχρονα μὲ τὸ γάμο της⁸. Ἡ ἄποψη αὕτη κάνει πολὺ εὐκόλη τὴν ἀπάντηση στὸ παραπάνω ἐρώτημα, γιὰτὶ κατὰ τὴν ἄποψη αὕτη ὅλες οἱ βασίλισσες ἦταν καὶ αὐγοῦστες.

Ἄν ὅμως τὸ στέψιμο πράγματι συνέπιπτε μὲ τὸ στεφάνωμα, στὴν περίπτωση αὕτη θὰ ἄρκοῦσε τὸ σχετικὸ κεφάλαιο στὸ «Περὶ βασιλείου τάξεως» τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐπὶ στεψίμῳ Αὐγούστας καὶ στεφανώματος»⁹. Ἡ ὑπαρξὴ ὅμως δύο ἀκόμη κεφαλαίων, ὅπου περιγράφονται ξεχωριστὰ τὸ στεφάνωμα βασιλέως (=βασίλισσας)¹⁰ καὶ τὸ στέψιμο τῆς αὐγούστας¹¹, δείχνει ὅτι ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι τόσο εὐκόλη, ὅσο παρουσιάζεται.

Ἡ δική μου ἄποψη εἶναι ὅτι ἡ βασίλισσα γινόταν αὐγούστα, μόνον ὅταν θὰ εἶχε χαρίσει παιδί ἢ παιδιά στὸν αὐτοκράτορα· ἡ ἀπόκτηση παιδιοῦ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ γιὰ τοὺς πρώτους καὶ μέσους βυζαντινοὺς αἰ-

7. Π. Ροδόκανάκης, Ἡ βασίλισσα καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἀρχόντισσαι, Ἀθήναι 1920, σελ. 14.

8. A. Rambaud, Empereurs et impératrices d'Orient, Revue des Deux Mondes 1891, σελ. 833. - Ch. Diehl, Figures byzantines σελ. 18. - J. Ebersolt, Le Grand Palais de Constantinople et le livre des cérémonies, Paris 1910, σελ. 200. - S. Runciman, Some Notes on the Role of the Empress, Eastern Churches Review 4, 2 (1972) 119. - P. Speck, Konstantin VI σελ. 262. - Πβλ. St. Mashev, Die staatsrechtliche Stellung der byzantinischen Kaiserinnen. BSI 27(1966)309.

9. Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Περὶ βασιλείου τάξεως I 41(207. 14 κέ.)=II 50 (16.1 κέ.).

10. Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Περὶ βασιλείου τάξεως I 39 (196. 18 κέ.)=II 48 (6. 1 κέ.). Οἱ G. Ostrogorsky-E. Stein, Die Krönungsordnungen des Zeremonienbuches. Chronologische und verfassungsgeschichtliche Bemerkungen, Byzantion 7(1932)200 κέ. ὑποθέτουν ὅτι τὸ κεφ. 39 καὶ 41 ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἱστορικό γεγονός, τὸ γάμο τοῦ Στέφανου Λεκαπηνοῦ καὶ τοῦ στέψιμο τῆς συζύγου του.

11. Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Περὶ βασιλείου τάξεως I 40 (202.5 κέ.)=II 49 (11.1 κέ.).

ᾧνες καθοριστικό στοιχείο γιά τήν ἀναγόρευση τῆς αὐγούστας¹².

Θά στηρίξω τήν ἄποψή μου στά ἐξῆς σημεία:

1. Ψάχνοντας γιά τήν ἀρχή τοῦ θεσμοῦ τῆς αὐγούστας τή βρίσκουμε στή ρωμαϊκή ἐποχή. Ὁ τίτλος αὐγούστα ἐγκαινιάστηκε ἀπό τή Λιβία, τρίτη σύζυγο τοῦ Ὀκτάβιου Αὐγουστοῦ. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἡ Λιβία παρά τήν τεράστια ἐπιρροή πού ἄσκησε τόσο πάνω στό σύζυγό της, ὅσο καί στήν πολιτική ζωή τῆς Ρώμης, δέν τιμήθηκε μέ τόν τίτλο τῆς αὐγούστας παρά μόνο μετά τό θάνατο τοῦ Αὐγουστοῦ καί ὅταν διάδοχός του ὀρίστηκε ὁ γιός Τιβέριος¹³.

2. Μετά τή Λιβία ὁ τίτλος δόθηκε καί σέ ἄλλες ρωμαῖες αὐτοκρατορικές συζύγους, ὅσες ὅμως τιμήθηκαν μέ τόν τίτλο αὐτό, τιμήθηκαν ὡς μητέρες καισάρων ἢ αὐγούστων καί ἔτσι προβάλλονται στά νομίσματά τους¹⁴. Ἔτσι καταλαβαίνουμε πῶς καί γιατί ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τίμησε μέ τόν αὐτοκρατορικό τίτλο καί τή μητέρα του Ἑλένη, ἄν καί αὐτή ποτέ της δέν ὑπῆρξε σύζυγος αὐτοκράτορα¹⁵.

3. Δέν ἔχουμε πάντα πληροφορίες γιά τό πότε ἀκριβῶς οἱ βυζαντινές βασιλίσσες στέφτηκαν αὐγούστες. Ὅταν ὅμως ἔχουμε τίς σχετικές πληροφορίες, τότε τό στέψιμο ἔπεται τῆς γέννησης παιδιοῦ¹⁶. Ἔτσι ἡ Φαύστα, σύζυγος τοῦ Μ. Κωνσταντῖνου ἤδη ἀπό τό 307, δέ στέφτηκε

12. Πβλ. *G. Ostrogorsky-E. Stein*, Die Krönungsordngen σελ. 220. Ἐνῶ στούς πρώτους καί μέσους αἰῶνες ἡ ἀπόκτηση παιδιοῦ θεωρεῖται καθοριστικό στοιχείο γιά τήν ἀναγόρευση βασιλίσσας σέ αὐγούστα, στά μετεγενέστερα χρόνια παύει νά ὑφίσταται αὐτή ἡ προϋπόθεση. Ὁ αὐτοκράτορας καί οἱ βασιλεῖς στέφουν τή σύζυγό τους αὐγούστα τήν ἡμέρα τοῦ δικοῦ τους στέψιμο σέ αὐτοκράτορα ἢ βασιλέα: βλ. *Ψευδο-Κωδινός*, Περὶ ὀφφικιαλιῶν, ἐκδ. *J. Verpeaux*, Paris 1966, σελ. 260.9-11: «εἰ δέ ἔχει (ὁ βασιλεὺς) γυναῖκα, πάσα ἐστὶ ἀνάγκη στεφθῆναι τότε καί ταύτην». Αὐτό εἶχε ὡς συνέπεια ὅτι σέ περίπτωση πού ὁ αὐτοκράτορας δέν ἦταν παντρεμένος κατὰ τήν ἡμέρα τῆς στέψης του, ὅταν ἀργότερα θά ἀποκοτοῦσε σύζυγο, τή σύζυγο αὐτή θά τήν ἔστεφε καί αὐγούστα: στέψιμο καί στεφάνωμα τῆς αὐγούστας γινόνταν πιά τήν ἴδια μέρα. Πότε συντελεῖται ἡ ἀλλαγὴ στό χρόνο τέλεσης τοῦ στέψιμου αὐγούστας, ἀποτελεῖ ἕνα ἄλλο πρόβλημα. Σίγουρα τό ἔτος συγγραφῆς τοῦ ἔργου τοῦ Ψευδο-Κωδινοῦ εἶναι ἕνα terminus ante quem, θά πρέπει ὅμως νά ἀναζητήσουμε τήν ἀλλαγὴ πολὺ νωρίτερα, ἴσως μέσα στόν 11ο αἰ. - Πβλ. *St. Maslev*, Kaiserinnen σελ. 309 σημ. 12.

13. *W.O. Gross*, Julia Augusta. Untersuchungen zur Grundlegung einer Livia-Ikonographie, [Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Dritte Folge, 52], Göttingen 1962, σελ. 10. -Πβλ. *Fr. Sandels*, Die Stellung der kaiserlichen Frauen aus dem julisch-claudischen Hause, Darmstadt 1912 (Diss.), σελ. 14.

14. Γιά τίς ρωμαῖες αὐγούστες βλ. καί *B. Hildegard Temporini*, Die Frauen am Hofe Trajans, Ein Beitrag zur Stellung der Augustae im Principat, Berlin-New York 1979.

15. *Εὐσέβιος*, Βίος Κωνσταντῖνου III 47.2(103. 25-28 ἐκδ. *F. Winkerman* [GCS, I], Berlin 1975.-Πβλ. *J. Maurice*, Nomismatique constantinienne, τόμ. 1, σελ. CXXIX.

16. Πληροφορίες γιά στέψιμο αὐγούστας βλ. *W. Sickel*, Das bysantinische Krönungsrecht bis zum 10 Jh., BZ 7 (1898)543.

αυγούστα παρά μόνο στις 8 Νοέμβρη 324, όταν άναγορεύτηκε καίσαρας ό πραγματικός της γιός, Κωνσταντίος¹⁷. 'Η Flaccilla του Θεοδοσίου Α' στέφτηκε μετά τή γέννηση του 'Αρκάδιου και 'Ονώριου¹⁸, ή Ευδοκία του 'Αρκάδιου τό 408, άφου προηγούμενα χάρισε παιδιά στον 'Αρκάδιο¹⁹: ή Ευδοκία του Θεοδοσίου Β' στις 2 'Ιανουαρίου 423 μετά τή γέννηση τής πορφυρογέννητης Ευδοξίας²⁰, ή Θεοδώρα του 'Ιουστινιανού Β' μετά τή γέννηση του γιου της, Τιβέριου²¹, ή Μαρία του Λέοντα Γ' μετά τή γέννηση του διαδόχου Κωνσταντίνου Ε'²² και ή Ευδοκία τρίτη σύζυγος του Κωνσταντίνου Ε', άφου προηγούμενα χάρισε στον Κωνσταντίνο τρεις γιούς²³.

4. Ξεκινώντας από τήν παρατήρηση, ότι μιá βασιλίσα μπορούσε νά γίνει αυγούστα και επομένως νά άποκτήσει δικαιώματα στην έξουσία μόνο μετά τήν άπόκτηση παιδιού, μπορούμε νά έρμηνεύσουμε τό χωρίο του Θεοφάνη, τό σχετικό μέ τή Θεοφανώ, σύζυγο του Σταυράκιου.

Κατά τήν έκστρατεία κατά των Βουλγάρων του Κρούμου σκοτώθηκε ό αυτοκράτορας Νικηφόρος Α' και τραυματίστηκε βαριά ό γιός και διάδοχός του, Σταυράκιος (811)²⁴. 'Ο Σταυράκιος για νά άντιμετωπίσει ένέργειες που απέβλεπαν στην άναγόρευση σε αυτοκράτορα του κουροπαλάτη Μιχαήλ, συζύγου τής αδελφής του, Προκοπίας, σκεφτόταν νά μεταβιβάσει τή βασιλεία στη σύζυγό του, Θεοφανώ²⁵. "Αν τελικά ό Σταυράκιος δέν τά κατάφερε, ήταν γιατί ή σύζυγός του δέν είχε στεφτεί ποτέ αυγούστα, μιá και ό γάμος της μέ τον Σταυράκιο έμεινε άκαρπος. "Αν είχε στεφτεί, θά μπορούσε αυτόματα νά αναλάβει τήν άντιβασιλεία κατά τήν περίοδο άνικανότητας του Σταυράκιου έξαιτίας του τραυματισμού του. Δέν ήταν όμως έστεμμένη και αυτό ματαίωσε τά σχέδια του Σταυράκιου -στό διάστημα που χρειαζόταν ό Σταυράκιος για νά έτοιμάσει τό στέψιμο τής Θεοφανώς, τον πρόλαβαν οι άντίπαλοί του και έστεψαν τον Μιχαήλ²⁶- καθώς και τίς έλπίδες τής Θεοφανώς που, όπως μάς πληροφορεί ό Θεοφάνης, «ατίκα γάρ ή τάλαινα κατά μίμησιν τής μακαρίας Ειρήνης κρατήσιν ήλιπιζε τής βασιλείας

17. Κ. Βαρζός, Οι αυτοκρατόρισες του Βυζαντίου, 'Αθήνα 1965 σελ. 41 σημ. 21.

18. The Roman Imperial Coinage τόμ. ΙΧ υπό J.W.E.Pearce, London 1951 σελ. 153.

19. Πασχάλιο Χρονικό 567. 9-10 CB.

20. Πασχάλιο Χρονικό 580. 5-6· πβλ. E. Kornemann, Doppelprinzipat und Reichsteilung im Imperium Romanum, Leipzig-Berlin 1930, σελ. 147.

21. Θεοφάνης, Χρονογραφία 375. 27-28 έκδ. C.de Boor, Leipzig 1883 (άνατ. 1980): Νικηφόρος, 'Ιστορία σύντομος 43. 6-9 έκδ. C. de Boor, Leipzig 1880.

22. Θεοφάνης, Χρονογραφία 400. 2-3· Ζωναράς III 2,12 (255.17-18 CB).

23. Θεοφάνης, Χρονογραφία 443. 28-30.

24. Θεοφάνης, Χρονογραφία σελ. 491.

25. Θεοφάνης, Χρονογραφία 492. 25-28.

26. Θεοφάνης, Χρονογραφία 492. 25 κέ.: για τή στέψη και άναγόρευση του Μιχαήλ Α' βλ. και Αί. Χριστοφιλοπούλου, 'Εκλογή, άναγόρευσεις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος, 'Αθήναι 1956 σελ. 84 και τής ίδίας, Βυζαντινή 'Ιστορία Β' I 610-867, 'Αθήναι 1981 σελ. 177-178.

ἄπαις οὐσα»²⁷. Γιά τήν ἱστορική ἐρμηνεία τοῦ κειμένου μέσα σ' ἓνα ἱστορικό πλαίσιο πού θέλει τήν αὐγοῦστα ὄχι μόνο σύζυγο, ἀλλά καί μητέρα, συμβάλλει ἡ μετοχή «οὐσα», ἡ ὁποία πρέπει νά ληφθεῖ ὡς ἐναντιωματική²⁸. Τό χωρίο γίνεται ἀκόμη πιό σαφές, ὅταν σημειώσουμε ὅτι ἡ Εἰρήνη κράτησε τήν ἀντιβασιλεία κατά τό διάστημα 797-802, ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος Στ' μετά τήν τύφλωσή του ἦταν ἀνίκανος νά βασιλεύσει²⁹, ὅπως στήν περίπτωση τῆς Θεοφανῶς ὁ Σταυράκιος ἦταν ἀνίκανος νά βασιλεύσει ἐξαιτίας τοῦ τραυματισμοῦ του. Ἡ παρατήρηση αὐτή ἐξηγεῖ τό «κατά μίμησιν τῆς μακαρίας Εἰρήνης» τοῦ χωρίου τοῦ Θεοφάνη³⁰.

Βέβαια ὁ Σταυράκιος γνῶριζε ὅτι ἡ ἐνέργειά του αὐτή, νά θέλει νά μεταβιβάσει τήν ἐξουσία στή σύζυγό του, ἦταν ἀντικανονική, μιά καί αὐτή ἦταν «ἄπαις», τήν ἐβρισκε ὡστόσο πολύ πιό νόμιμη ἀπό τή «δημοκρατία» πού ἐτοίμαζαν ὁ Μιχαήλ καί οἱ ὀπαδοί του³¹.

5. Τό συμπέρασμά μας ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τά νομισματικά δεδομένα. Ἐνῶ ὅλες οἱ βασίλισσες πού ἀπέκτησαν παιδιά, εἰκονίζονται στά νομίσματα, ἀντίθετα βασίλισσες πού δέν ἀπέκτησαν παιδιά, ὅπως ἡ Εὐσεβία τοῦ Κωνσταντῖνου, ἡ Εὐφημία τοῦ Ἰουστίνου Α' ἢ ἡ Θεοδώρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' -γιαί νά ἀναφέρω μόνο τίς πιό διάσημες ἀνάμεσά τους- δέν εἰκονίζονται στά νομίσματα³².

27. Θεοφάνης, Χρονογραφία 492. 24-25.

28. Πβλ. Anastasius, Chronographia Tripetrita ἔκδ. C. de Boor, Theophanis Chronographia τόμ. II, σελ. 331. 7, ὁ ὁποῖος ἀναλύει τή μετοχή στή δευτερεύουσα ἐναντιωματική πρόταση «cum sine liberis esset».

29. Βλ. W. Ohnsorge, Das Kaisertum der Eirene und die Kaiserkrönung Karls des Grossen, Saeculum 14(1963)230 = W. Ohnsorge, Konstantinopel und der Okzident. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte der byzantinischabendländischen Beziehungen und des Kaisertums, Darmstadt 1966, σελ. 64 = Das byzantinische Herrscherbild, ἔκδ. H. Hunger, Darmstadt 1975, σελ. 298. Ἐνθίθετα ὁ P. Speck, Konstantin VI σελ. 323 κέ. ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Εἰρήνη ἀσκεῖ τή βασιλεία ὡς συμβασιλεύς-διάδοχος τοῦ Κωνσταντῖνου Στ'. Μέ τήν μονοκρατορία τῆς Εἰρήνης θά ἀσχοληθῶ σέ ξεχωριστή μου μελέτη.

30. Ὁ W. Ohnsorge, Das Kaisertum der Eirene σημ. 32 δίνει στή φράση τοῦ Θεοφάνη μιά ἄλλη ἐρμηνεία, πού ἀποτελεῖ ἀπόρροια τῆς θεωρίας πού ἀποποιήθηκα στίς μελέτες μου «Εἰρήνη καί τό «παραδόξως» τοῦ Θεοφάνη», Βυζαντινά 10 (1980) 169-177 καί «Στάδια βασιλείας Κωνσταντῖνου Στ' καί Εἰρήνης καί τά νομίσματά τους», Βυζαντινά 10(1981)139-156, ὅτι ἡ Εἰρήνη ἦταν ἡ πρώτη γυναίκα πού κατέλαβε θέση συμβασιλέως στό Βυζάντιο.

31. Θεοφάνης, Χρονογραφία 492. 25-28: «Ὁ δέ Σταυράκιος ἀνιδίως ὄρων ἐαυτὸν διακείμενον τῇ γαμετῇ τήν βασιλείαν ἐσπούδαζε περιποιήσασθαι, ἢ δημοκρατίαν ἐγείρειν Χριστιανοῖς ἐπὶ τοῖς προλαβῶσι κακοῖς». Γιά τήν ἐρμηνεία τοῦ χωρίου καί τή σημασία τοῦ ὄρου δημοκρατία στό Βυζάντιο βλ. G. I. Bratianu, Empire et «Démocratie» à Byzance, BZ 37 (1937) 86-111 καί ἐιδικότερα σελ. 88 καί 90-91. Πβλ. καί G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates [Handbuch der Altertumswissenschaft, 2] München³ 1963, σελ. 165 σημ. 1, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι ὁ ὄρος δημοκρατία στό χωρίο τοῦ Θεοφάνη ὑποδηλώνει τό φόβο ὅτι ἡ φιλοδοξία τῆς Θεοφανῶς θά προκαλέσει ἐπανάσταση τῶν δῆμων. Τήν ἐρμηνεία τοῦ G. Ostrogorsky, ἀπόρροια καί αὐτή τῆς παλιότερης θεωρίας γιά τή βυζαντινὴ αὐγοῦστα (βλ. παραπάνω σημ. 30), δέχεται καί ἡ Αἰ. Χριστοφιλοπούλου, Βυζαντινὴ Ἱστορία Β' σελ. 178.

32. Cécile Morrisson, Catalogue des monnaies byzantines, τόμ. I 491-711. Paris 1970, σελ.

Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι η Ειρήνη ή όποια είναι η πρώτη βυζαντινή αυγούστα που ύστερα από πέντε αιώνες εικονίζεται και πάλι σε χρυσό νόμισμα με το όνομά της και τον τίτλο της, τιμάται ως μητέρα του Κωνσταντίνου και φέρει την επιγραφή ΕΙΡΗΝΗ ΑΥΓΟΥΣΤΑ ΜΗΤΗΡ ΑΥΤΟΥ (=Κωνσταντίνου)³³.

6. Το τελευταίο επιχείρημα μας το δίνει η εξέταση των τίτλων της βυζαντινής αυτοκράτειρας.

Η διάκριση ανάμεσα στους τίτλους βασίλισσα και αυγούστα υπάρχει και στις πηγές, χωρίς όμως να είναι απόλυτα αυστηρή. Στη ρωμαϊκή περίοδο ο τίτλος αυγούστα προσδιορίζει τη γυναίκα εκείνη που έχει δικαίωμα στην αυτοκρατορική εξουσία³⁴.

Στους πρώτους βυζαντινούς αιώνες δίπλα στον επίσημο αυτοκρατορικό τίτλο του αυτοκράτορα *αυγουστος* υπάρχει ο αντίστοιχος γυναικείος τίτλος *αυγούστα*, που δηλώνει την αυτοκρατορική σύζυγο και την έστεμμένη αυτοκράτειρα³⁵, ενώ δίπλα στον τίτλο της μη επίσημης γλώσσας *βασιλεύς* υπάρχει ο αντίστοιχος τίτλος βασίλισσα (βασιλίσ) που δηλώνει τη σύζυγο του αυτοκράτορα, η οποία με το γάμο της «*των βασιλείων εἶσω παρήλθε και της ἐπωνυμίας ταύτης ἠξιώθη*»³⁶. Οι περισσότερες από τις βασίλισσες στέφθηκαν αυγοῦστες. Η ἀλληλοδιαδοχή των δύο ιδιοτήτων στο ίδιο πρόσωπο και κατά συνέπεια και των τίτλων ἔφερε κάποια σύγχυση στην χρησιμοποίησή τους· ξεχάστηκε ἡ διάκριση ἀνάμεσά τους και οἱ δύο τίτλοι κατάντησαν ἰσότιμοι και ἐναλλάξιμοι. Ἡ διάκριση ἀνάμεσα στους δύο τίτλους διατηρήθηκε μόνο στην ἐπίσημη ὀρολογία· ἔτσι στὰ νομίσματα ὁ μόνος τίτλος που κάνει τὴν ἐμφάνισή του, εἶναι τῆς αὐγοῦστας³⁷.

Ἡ σύγχυση που επικράτησε σχετικά με τους τίτλους, ἐνισχύθηκε ἀκόμη περισσότερο τὸ 629, ὅποτε και ὁ τίτλος *βασιλίσσα* μπορούσε και στήν

125· πβλ. *Maria Delivoria*, L'iconographie de l'impératrice byzantine (Diss.), Paris 1966, σελ. 64-65.

33. Ἡ σωστή ἀνάγνωση τῆς ἐπιγραφῆς ἔγινε ἀπὸ τὴν *Cécile Morrisson*, Catalogue des monnaies byzantines τόμ. II 711-1204, Paris 1970, 490 σημ. 1.

34. *St. Maslev*, Kaiserinnen σελ. 309.

35. Τὴν ὑποβάθμιση τοῦ τίτλου παρατήρησε και ὁ *St. Maslev*, Kaiserinnen σελ. 309, ἂν και τὰ ἐπιχειρήματά του (σελ. 309 σημ. 1 και 11) δὲν εὔσταθοῦν.

36. *Ἰουλιανός*, Εἰς Εὐσεβίαν σελ. 84.7-8 (ἔκδ. *J. Bidez*, Paris 1932). Βλ. και *K. Meisterhans*, Grammatik der griechischen Inschriften. Berlin 1900, σελ. 101 και *A. Debrunner*, Griechische Wortbildungslehre, Heidelberg 1917, σελ. 152.

37. Ὁ τίτλος *βασιλίσσα* εἰσάγεται στὰ νομίσματα ἐπὶ τῆς μονοκρατορίας τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας· βλ. *Ph. Grierson*, Catalogue of the byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection, τόμ. III 1 Washington 1973, σελ. 347 κέ. Οἱ δύο τίτλοι, αὐγοῦστα και βασίλισσα, εἶναι οἱ μόνοι ἐπίσημοι τίτλοι γιὰ τὴ βυζαντινὴ αυτοκράτειρα. Γιὰ τοὺς τίτλους τῆς βυζαντινῆς αυτοκράτειρας κατὰ τὸν 8-12ο αἰ. βλ. *Elisabeth Bensammar*, La titulature de l'impératrice et sa signification. Recherches sur les sources byzantines de la fin du VIIIe siècle à la fin du XIIe siècle, Byzantion 46 (1976) 243-291.

έπίσημη όρολογία νά σημαίνει τήν έστεμμένη αυτοκράτειρα. Έτσι οί δύο τίτλοι άκολουθώντας μιά άντίθετη πορεία -ό τίτλος *αυγουστα* ξεκίνησε ως δηλωτικός τής ξεχωριστής θέσης τής αυτοκράτειρας και τών δικαιωμάτων της στην έξουσία, γιά νά καταλήξει νά σημαίνει τήν αυτοκρατορική σύζυγο, ενώ ό τίτλος *βασιλίσα* ξεκίνησε νά σημαίνει τήν αυτοκρατορική σύζυγο, γιά νά καταλήξει μετά τό 629 νά σημαίνει και τήν έστεμμένη αυτοκράτειρα-φτάνουν στό σημείο νά ταυτιστοϋν είτε υπό τήν έννοια τής αυτοκρατορικής συζύγου είτε υπό τήν έννοια τής έστεμμένης αυτοκράτειρας. Η ειδική σημασία τοϋ τίτλου εξαρτάται κάθε φορά από τό γεγονός, άν ή αυτοκράτειρα δέχτηκε τό αυτοκρατορικό στέμμα από τόν αυτοκράτορα ή όχι. Στο Βυζάντιο λοιπόν δέν υπήρχε ένας ειδικός ad hoc τίτλος γιά τήν έστεμμένη αυτοκράτειρα. Πώς άντιμετωπιζόταν ή περίπτωση, όταν μιά αυτοκράτειρα θά έπρεπε νά δηλωθεί μέ τήν ιδιότητά της ως έστεμμένη;

Σέ άνάλογες περιπτώσεις πρός άντιμετώπιση τοϋ προβλήματος τοϋ σχηματισμοϋ θηλυκών γιά τή δήλωση επαγγελμάτων ή ιδιοτήτων πού ως μιά δεδομένη στιγμή αποτελοϋσαν προνόμιο ή βάρος τών άντρών, χρησιμοποιούνται τρεις λύσεις:

- α) δημιουργείται νέος τίτλος προσδιοριστικός τής ιδιότητας
- β) χρησιμοποιείται ό αντίστοιχος άρσενικός τύπος
- γ) χρησιμοποιείται ένα σύνθετο ή μιά περίφραση από τόν άμφίσημο τίτλο και τό στοιχείο τής διαφοροποίησης μεταξύ τους³⁸.

Στό Βυζάντιο δέ βρέθηκε ποτέ ένας ad hoc τίτλος πού νά προσδιορίζει τήν έστεμμένη αυτοκράτειρα, πού έχει δικαιώματα στην έξουσία. Χρησιμοποιήθηκαν όμως οί άλλες δύο λύσεις, τής περίφρασης και τής χρησιμοποίησης τοϋ άρσενικοϋ τύπου³⁹.

Αυτό πού διέκρινε τήν άπλή αυτοκρατορική σύζυγο από τήν έστεμμένη, ήταν ότι ή δεύτερη ήταν και μητέρα. Έτσι ένας περιφραστικός τίτλος «βασιλίσα μήτηρ» ή «αυγουστα μήτηρ» θά μπορούσε νά προσδιορίσει τήν έστεμμένη αυτοκράτειρα. Και πραγματικά οί Βυζαντινοί όταν χρειάστηκε νά κάνουν έμφανή τή θέση τής αυγουστας και νά αποφύγουν άμφισβητήσεις σχετικά μέ τή θέση αυτή, χρησιμοποίησαν αυτόν τόν τίτλο.

Η πρώτη περίπτωση μετά τό 629, όπου έπρεπε νά τονιστεί τό γεγονός ότι πρόκειται γιά έστεμμένη αυτοκράτειρα, είναι ή περίπτωση τής Μαρτίνας. Ο Ήράκλειος στη διαθήκη του παρατείνει τό αξίωμα τής Μαρτίνας ως αυγουστας και μετά τό θάνατό του. Αυτό πρέπει νά γίνει σαφές, πολύ περισσότερο πού είναι πιθανό, νά βρεθοϋν πολλοί πού θά θελήσουν νά άμφισβητήσουν τή διαθήκη του. Έτσι στη διαθήκη μπαίνει ό όρος ή

38. Α. Τσπανιάκης, 'Ο δρόμος πρός τή δημοτική. Θεωρητικά και γλωσσικά προβλήματα. Σχηματισμός επαγγελματικών θηλυκών, Νέα Έστία 102(1977) 113 κέ.

39. Τό γεγονός ότι στό Βυζάντιο δέν υπήρχε ειδικός τίτλος πού νά προσδιορίζει τήν έστεμμένη αυτοκράτειρα, πού είχε δικαιώματα στην έξουσία, δίνει τήν εξήγηση γιά τή χρήση τών άρσενικών τίτλων «*Ειρήνη πιστός βασιλεύς*» (JGR 1.45· πβλ. και JGR 1.49) και «*αυτοκράτορας*» (Μιχαήλ Άτταλιεύης 18.3 CB· πβλ. Elisabeth Bensammar, Titulature σελ. 289-90).

Μαρτίνα νά τιμᾶται «ὡς μητέρα καί βασίλισσα»⁴⁰. Τό ἴδιο ἀργότερα ὅταν ἡ Εἰρήνη ἀσκεῖ τήν ἀντιβασιλεία τοῦ γιοῦ της Κωνσταντίνου Στ', στά νομίσματά της ὁ τίτλος της εἶναι ΑΥΓΟΥΣΤΑ ΜΗΤΗΡ⁴¹.

Ὡς ἐπιχείρημα ἐναντία στήν ἄποψη πού ἀναπτύξαμε παραπάνω, ὅτι τό στέψιμο αὐγούστας γινόταν μετά τήν ἀπόκτηση παιδιοῦ, θά μπορούσαν νά χρησιμοποιηθοῦν οἱ πληροφορίες τοῦ Θεοφάνη γιά τήν Εὐδοκία, πρώτη σύζυγο τοῦ αὐτοκράτορα Ἡράκλειου⁴², γιά τήν Εἰρήνη, σύζυγο τοῦ Λέοντα Δ'⁴³, καί γιά τή Θεοδότη, δεύτερη σύζυγο τοῦ Κωνσταντίνου Στ'⁴⁴. Οἱ πληροφορίες αὐτές μποροῦν νά ὀδηγήσουν στήν ἐρμηνεία, ὅτι τό στέψιμο τῶν βασιλισσῶν στίς ὁποῖες ἀναφέρονται, ἔγινε ταυτόχρονα μέ τό γάμο τους καί κατά συνέπεια πρῖν ἀπό τή γέννηση παιδιοῦ⁴⁵. Γιά τόν ἱστορικό ὅμως πού ἔχει κάνει τίς παραπάνω διαπιστώσεις καί παρατηρήσεις, γίνεται ἀντιληπτό, ὅτι τά χωρία αὐτά τοῦ Θεοφάνη ἔχουν ἀνάγκη μιᾶς ἄλλης ἐρμηνείας.

Καί στίς τρεῖς περιπτώσεις τό στοιχεῖο πού ὀδηγεῖ σέ ἐρμηνεία γιά στέψιμο εἶναι ἡ ἔκφραση «ἐστέφθη αὐγούστα» ἢ «ἔστειπεν εἰς αὐγούσταν». Θά παρατηρήσουμε ὅμως ὅτι στέψη περιλαμβάνουν καί οἱ δύο τελετές, καί ἡ θρησκευτική τελετή τοῦ γάμου καί ἡ τελετή τῆς ἀναδείξεως σέ αὐγούστα (οἱ ἀντίστοιχοι βυζαντινοὶ ὅροι εἶναι *στέψιμο* καί *στεφάνωμα*)⁴⁶. Θά πρέπει νά προσθέσουμε καί τή σύγχυση πού δημιουργεῖ ὁ τίτλος αὐγούστα, πού μπορεῖ νά σημαίνει τήν ἔστεμμένη αὐτοκράτειρα ἀλλά καί τήν αὐτοκρατορική σύζυγο⁴⁷.

40. Νικηφόρος, Ἱστορία 27.15-16.

41. Βλ. παραπάνω σελ. 132 σημ. 33.

42. Θεοφάνης, Χρονογραφία 299.8-14: «Εἰσελθὼν δέ Ἡράκλειος εἰς τά βασιλεία ἐστέφθη ὑπό Σεργίου πατριάρχου ἐν τῷ ἐκκλησίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐν τῷ παλατίῳ. Ἐστέφθη δέ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καί ἡ μεμνηστευμένη αὐτῷ Εὐδοκία αὐγούστα, καί ἔλαβον ἀφορμὴν παρὰ Σεργίου πατριάρχου τοὺς στεφάνους τοῦ γάμου· καί τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁμοῦ αὐτοκράτωρ καί νυμφίος ἀναδείκνυται».

43. Θεοφάνης, Χρονογραφία 444. 15-25: «Τῇ δέ α' τοῦ Νοεμβρίου μηνός τῆς η' ἰδικτιῶνος ἐσπῆλθεν Εἰρήνη ἐξ Ἀθηνῶν ἔλθοῦσα ἀπὸ τῆς Ἱερείας ἐν τῇ βασιλευσῆ πόλει δρομῶνων καί χελανδίων πλειστῶν ἐστολισμένον σηρικῶς παλλίῳ, καί τῶν τῆς πόλεως προυχόντων σὺν γυναιξὶ προσπαπεντώντων καί προαγόντων αὐτῆ. Καί τῇ γ' τοῦ αὐτοῦ Νοεμβρίου μηνός τοῦ πατριάρχου ἐλθόντος ἐν τῷ παλατίῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Φάρον ἐγένετο τὰ πρὸς αὐτὴν Εἰρήνην τοῦ βασιλέως Λέοντος σπόνζα· καί τῇ ιζ' τοῦ Δεκεμβρίου μηνός ἐστέφθη ἐν τῷ τρικλίῳ τοῦ Αὐγουστέως ἢ βασίλισσα Εἰρήνη, καί ἀπελθοῦσα ἐν τῷ ἐκκλησίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐν τῇ Ἀφνῆν ἔλαβε τὰ τοῦ γάμου στέφανα σὺν τῷ τοῦ Κωνσταντίνου υἱῷ Λέοντι τῷ βασιλεῖ.» Νικηφόρος, Ἱστορία 77.10-12.

44. Θεοφάνης, Χρονογραφία 470. 1-7: «Τῷ δέ Αὐγούστῳ μηνὶ ἔστειπεν ὁ βασιλεὺς Θεοδότῃν τὴν κουβικουλαρίαν εἰς αὐγούσταν καί ἐμνηστεύθη αὐτὴν παρανομῶν... Τούτῳ τῷ κτει, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος δ', ἐποίησεν τὸν γάμο ὁ βασιλεὺς μετὰ Θεοδότῃς ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ ἁγίου Μάμαντος ἡμέρας μ'».

45. Βλ. P. Speck, Konstantin VI τόμ. II σελ. 688 σημ. 74.

46. Βλ. Αἰ. Χριστοφολοπούλου, Ἐκλογή σελ. 68. -Πβλ. ἐπίσης τίς νεοελληνικές ἐκφράσεις «στεφανώθηκαν», «τοὺς στεφάνωσε», «καλὰ στέφανα», «στό στεφάνι μου!», πού ἀναφέρονται ὅλες σέ γάμο.

47. Βλ. παραπάνω σχετικὰ μέ τοὺς τίτλους σελ. 129 κέ.

α) Ἡ ἔκφραση «*ἐστέφθη αὐγούστα*» μπορεί νά ἀναφέρεται καί σέ στέψιμο καί σέ γάμο. Ἡ ἔρμηνεία τοῦ χωρίου τοῦ Θεοφάνη στήν πρώτη περίπτωση τῆς Εὐδοκίας θά πρέπει νά περιοριστεῖ στό γάμο της μέ τόν Ἡράκλειο. Τόν περιορισμό αὐτό τονίζει καί ὁ ἴδιος ὁ Θεοφάνης, πού ἐνῶ ἀναφέρει ὅτι καί οἱ δύο τους, Ἡράκλειος καί Εὐδοκία, ἔλαβαν τά στέφανα τοῦ γάμου ἀπό τόν πατριάρχη Σέργιο, στή συνέχεια διαχωρίζει τόν Ἡράκλειο, γιατί μόνον ἐκεῖνος ἀναδείχθηκε καί αὐτοκράτορας καί νυμφίος⁴⁸.

β) Στήν περίπτωση τῆς Εἰρήνης ἂν δεχτοῦμε ὅτι τό στέψιμό της συνέπεσε μέ τό γάμο της πού ἐγινε στίς 17 Δεκεμβρίου τοῦ 769 ἐπί τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, προκύπτει τό ἐξῆς πρόβλημα: Γιατί ὁ Κωνσταντίνος Ε΄ ἀνάδειξε αὐγούστα τήν Εἰρήνη, ὅταν λίγους μόνο μήνες πῖό μπροστά, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 769⁴⁹, εἶχε στέψει αὐγούστα τήν τρίτη γυναίκα του Εὐδοκία⁵⁰; Στούς πρώτους καί μέσους βυζαντινοῦς αἰῶνες στέφεται μία μόνο αὐγούστα, ἡ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορα· οἱ σύζυγοι τῶν συμβασιλέων δέ στέφονται ἀκόμη⁵¹. Νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ Εὐδοκία εἶχε στό μεταξύ πεθάνει; Ὅμως τό διάστημα πού μεσολάβησε ἀπό τό θάνατό της μέχρι τό γάμο τοῦ Λέοντα Δ΄ μέ τήν Εἰρήνη ἦταν πολύ μικρό· ἀκόμη θά ἔπρεπε νά ἦταν περίοδος πένθους γιά τό θάνατό της, ὥστε νά μή δικαιολογεῖται οὔτε αὐτή ἡ τελετή τοῦ γάμου τοῦ Λέοντα καί τῆς Εἰρήνης. Ἄλλωστε τό πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ Εὐδοκία πέθανε μετά τό θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ καί μετά τήν καθαιρεση τῶν καισάρων υἱῶν της· ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι δέν ὑπάρχει βασιλικός τάφος γιά τήν Εὐδοκία⁵².

Θά πρέπει νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ Εἰρήνη στέφτηκε αὐγούστα ἀργότερα, ὄχι μόνο μετά τή γέννηση τοῦ Κωνσταντίνου Στ΄, πού γεννήθηκε στίς 14 Ἰανουαρίου 770⁵³, ἀλλά καί μετά τή στέψη τοῦ τελευταίου σέ συμβασιλεία τό Πάσχα τοῦ 776⁵⁴. Ἡ τόσο διακριτική παρουσία τῆς Εἰρήνης κατά τή στέψη

48. Θεοφάνης, Χρονογραφία 299. 12-13: «*καί ἔλαβον ἀμφότεροι παρά Σεργίου πατριάρχου τοῦς στεφάνους τοῦ γάμου· καί τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁμοῦ αὐτοκράτωρ καί νυμφίος ἀναδείκνυται*».

49. Βλ. G. Ostrogorsky, Die Chronologie des Theophanes im 7 und 8. Jahrhundert, Byz.-neugr. Jahrb. 7(1930)20.

50. Θεοφάνης, Χρονογραφία 443.28-30.

51. Βλ. Ἰωάννης Ἐφέσου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία III. VII (σελ. 102 στή γερμανική μετάφραση τοῦ J.M. Schönfelder, München 1862). Βλ. καί Elisabeth Bentsammar, La titulature, Byzantinon 46(1976)274.

52. Ph. Grierson, The Tombs and Obits of the byzantine Emperors (337-1042), DOP 16(1962)34.

53. Θεοφάνης, Χρονογραφία 445.12.

54. Βλ. Αἰ. Χριστοφιλοπούλου, Ἐκλογή σελ. 81-82. -Μία ἐξειδίκευση τῶν συμπερασμάτων μου εἶναι ὅτι, ὅταν τό παιδί τῆς αὐτοκράτειρας ἦταν ὁ μελλοντικός διάδοχος τοῦ θρόνου, τότε τό στέψιμό της λάμβανε χώρα συνήθως μετά τή δική του ἀνάδειξη σέ συμβασιλεία. Τό ἀντίθετο ὑποστηρίζουν οἱ G. Ostrogorsky-E. Stein, Die Krönungsordnungen σελ. 220-21, οἱ ὅποιοι ὅμως δέν παρατήρησαν ὅτι ὁ τίτλος αὐγούστα μπορεί νά χαρακτηρίζει καί τήν ἀπλή αὐτοκρατορική σύζυγο.

του γιου της, βρίσκει ως μόνη εξήγηση ότι στο μεταξύ δεν είχε στεφτεί αυγούστα⁵⁵.

Ἡ τελετή τοῦ στέψιμου συνδέονταν συνήθως στό Βυζάντιο μέ τίς δύο μεγάλες γιορτές τῆς Χριστιανοσύνης, τά Χριστούγεννα καί τό Πάσχα⁵⁶. Εἶναι πολύ πιθανό τό στέψιμο τῆς Εἰρήνης νά ἔγινε τό Δεκέμβριο τοῦ 776⁵⁷. Ὁ γάμος τῆς ἔγινε ἐπίσης Δεκέμβριο⁵⁸. Ἡ σύμπτωση τοῦ ἴδιου μήνα γιά τίς δύο τελετές, τό γεγονός ὅτι τελοῦνται στόν ἴδιο χώρο⁵⁹, ὅπως καί ἡ σύγκριση σχετική μέ τό ρῆμα στέψω καί τόν τίτλο αὐγούστα ὀδήγησαν στήν συνεχή παράταξη τῶν δύο γεγονότων ἀπό μέρους τοῦ Θεοφάνη. Δέν εἶναι ἄλλωστε ἡ πρώτη φορά πού ὁ Θεοφάνης παραθέτει στοιχεῖα διάφορα χρονολογικά στήν ἴδια ἐνότητα τῆς χρονογραφίας του⁶⁰.

Σημαντικό γιά τόν ἰσχυρισμό μας ὅτι ἡ Εἰρήνη στέφθηκε μετά τή γέννηση τοῦ Κωνσταντίνου, εἶναι ὅτι στά νομίσματά της τιμᾶται ὡς μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου⁶¹.

γ) Στήν περίπτωση τῆς Θεοδότης ἡ πληροφορία τοῦ Θεοφάνη δημιουργεῖ ἐκ

55. Θεοφάνης, Χρονογραφία 450.19-23: «*προῆλθε δέ καί ἡ βασιλίαισα Εἰρήνη μετά τό προελθεῖν τούς βασιλεῖς ὀψικεῦμενη ὑπό τῶν σκήπτρων διά τῶν σχολῶν, καί ἀνήλθε διά τό ἀναβασίειν τῆς Χαλκῆς εἰς τό κατηχοῦμενα τῆς ἐκκλησίας μή ἐλλοθῶσα εἰς τήν μέσην τοῦ ἑμβόλου*». Ἀντίθετα ὅλες οἱ πηγές τονίζουν τήν παρουσία τῆς Ἰουστίνης κατά τήν ἀναγόρευση τοῦ γιου τῆς Βαλεντιανῶδ Β' (βλ. Φιλοστόργιος IX, 16 σελ. 123.4-5 ἔκδ. J. Bidez [GCS, 21] Leipzig 1913: «*ὄν (Βαλεντιανῶδ Β') ἦ τε μήτηρ Ἰουστίνα καί ὁ κατά Παιονίαν στρατός βασιλῆα ποιεῖ*» καί παράρτημα VII 46 σελ. 240. 11-12: «*τόν ἰόν αὐτοῦ, ὡς ἔτων δ' ἀνηγόρευσαν Αὔγουστον, συμπάρουσα καί Ἰουστίνης, τῆς μητρὸς αὐτοῦ*»; Θεοφάνης, Χρονογραφία 62.5-7: «*Ὁὐαλεντιανῶν... ἀνηγόρευσαν Αὔγουστον, συμπάρουσα καί Ἰουστίνης, τῆς μητρὸς αὐτοῦ*» πβλ. Ζώσιμος IV 18 ἔκδ. L. Mendelssohn, Leipzig 1887 (1963) σελ. 173.29-30 καί *Μιχαήλ ὁ Σύρος* VII 7ἔκδ. J. B. Chabot, Paris 1899 τόμ. I, σελ. 293-94. -Τά παραδείγματα τῆς Κωνσταντίας, Ἀριάδνης καί Βερίνας ἀποδεικνύουν τή συνταγματική δυνατότητα γιά τέλεση στέψιμου ἀπό τήν ἴδια τήν αὐγούστα: βλ. W. Ensslin, Zur Frage nach der ersten Kaiserkrönung durch den Patriarchen und zur Bedeutung dieses Aktes im Wahlzeremoniell, Würzburg 1947=BZ 42(1942)110 κέ., ἐνῶ ἀπό τό λόγο τοῦ Ἰουστίνου Β' φαίνεται ὅτι κατά τήν ἀναγόρευση τοῦ Τιβέριου σέ καίσαρα παρευρίσκετο πλάι στόν αὐτοκράτορα καί ἡ αὐγούστα Σοφία: βλ. Θεοφάνης, Χρονογραφία 248.20-21. -Πβλ. καί Ψεῦδο-Κωνδίνος, Περί ὀψικιαλίων VII (257. 16-25), ὅπου ἐπίσης τονίζεται ἡ παρουσία τῆς αὐγούστας κατά τό στέψιμο συμβασιλέα.

56. *Αἰ. Χριστοφιλοπούλου*, Ἐκλογή σελ. 49.

57. Ἡ Μαρία, σύζυγος τοῦ Λέοντα Γ', στέφθηκε ἐπίσης μέσα στό Δεκέμβριο: βλ. Θεοφάνης, Χρονογραφία 400.2.

58. Θεοφάνης, Χρονογραφία 444.22.

59. Πρόκειται γιά τό χώρο τῆς Δάφνης: βλ. σχετικό χάρτη στό βιβλίο τοῦ J. Ebersolt. Le grand Palais de Constantinople, ὅπου 19 εἶναι ἡ Δάφνη, 19α ὁ αὐγούσταεὺς καί 19δ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Στεφάνου: βλ. καί R. Guillard, Etudes de topographie de Constantinople byzantine [Berliner byzantinische Arbeiten, 37], Berlin-Amsterdam 1969, τόμ. I σελ. 81-82.

60. Ἐνα χαρακτηριστικό παράδειγμα στίς σελ. 330-332 ὅπου μέσα στήν ἴδια χρονική περίοδο (A.M.6021) μέ ἀφορμή τήν ἀναφορά του στόν πατριάρχη Πύρρο διηγεῖται γεγονότα μέχρι καί τό θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου Β'. Ἄλλα παραδείγματα ἀναφέρει ὁ Θ. Κορρές, Οἱ διάξεις τῶν Παυλικιανῶν ἐπὶ Μιχαήλ Α', Βυζαντινά 10(1980)213 σημ. 36.

61. Βλ. παραπάνω σελ. 132 σημ. 33 καί σελ. 133 σημ. 39.

πρώτης ὄψεως τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Στ' ἔσπευε τὴ Θεοδότῃ αὐγοῦστα ἓνα μῆνα πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο τους (τὸν Αὐγουστο ἐγίνε τὸ στέψιμο καὶ τὸ Σεπτέμβριο ὁ γάμος).

Δημιουργεῖται ὁμως κι ἐδῶ τὸ ἐξῆς πρόβλημα: Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος ἔσπευε τὴ Θεοδότῃ αὐγοῦστα παρὰ τὴν ἀντίδραση πού δημιούργησε ἢ πρόθεσή του νὰ τὴν νυμφευτεῖ; "Ὅπως μᾶς παραδίδουν οἱ πηγές ὁ τότε πατριάρχης Ταράσιος ἀρνήθηκε νὰ τελέσει τοὺς γάμους καὶ ἀπειλήσε τὸν αὐτοκράτορα νὰ τὸν ἀποκλείσει ἀπὸ τὸ μυστήριον τῆς θείας κοινωνίας σέ περίπτωση πού θὰ πραγματοποιοῦσε τὸ γάμο⁶². Ὁ Κωνσταντῖνος τελικά τελέσε τὸ γάμο, ὄχι ὁμως μὲ τὴν παρουσία τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ τοῦ ἱερέα Ἰωσήφ. Πῶς εἶναι δυνατό νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ πατριάρχης πού τόσο ἰσχυρά ἀντέδρασε στὸ γάμο τοῦ Κωνσταντῖνου, δέχτηκε νὰ συμμετάσχει στὸ στέψιμο τῆς Θεοδότῃς; Κάτι τέτοιο μοιάζει ἀπίθανο· ἐξάλλου στίς κατηγορίες πού ἀπευθύνουν ἀργότερα οἱ Σακουδίτες στὸν πατριάρχη γιὰ τὴ μεταστροφή τῆς στάσης του, δέν ἀναφέρεται τίποτε γιὰ στέψιμο. Νὰ τελέστηκε τὸ στέψιμο ἀπὸ κάποιον ἱερέα, ὅπως ὁ γάμος, εἶναι ἐπίσης ἀπίθανο⁶³.

Ἡ Θεοδότῃ δέ στέφτηκε ποτὲ αὐγοῦστα. Ἄν τὸ χωρίο τοῦ Θεοφάνη ὀδηγεῖ σέ μιὰ ἀντίθετη ἐρμηνεία, ὀφείλεται καὶ πάλι στὴ σύγχυση πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἔκφραση «ἔσπευεν εἰς αὐγοῦσταν». Ἡ πληροφορία τοῦ Θεοφάνη θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε, ὅπως ἔχει παρατηρήσει ὁ P. Speck⁶⁴, ὅτι προέρχεται ἀπὸ δύο διαφορετικὲς πηγές καί, ἐνῶ ἡ μία τοποθετεῖ τὸ γάμο τὸν Αὐγουστο, ἡ ἄλλη δίνει τὴ διάρκεια τῶν ἑορτασμῶν πού ἔγιναν μὲ τὴν ἔγκαιρία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γάμου ἐπὶ τριάντα μέρες⁶⁵ μέσα σέ ὅλο τὸ Σεπτέμβριο⁶⁶.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀντίδραση κατὰ τοῦ μοιχικοῦ γάμου ἦταν ἀντίδραση τῶν μοναχῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Σακουδίτες, συνηγορεῖ πρὸς τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ Θεοδότῃ δέν στέφτηκε αὐγοῦστα. Ἄν ἡ Θεοδότῃ εἶχε στεφτεῖ, τότε στὴν ἀντίδραση θὰ συμμετεῖχαν καὶ οἱ ἄλλοι καθεστωτικοὶ παράγοντες, ὅπως ἐγίνε στὴν περίπτωση τῆς Μαρτίνας⁶⁷.

62. Γιὰ τὴν ἀντίδραση πού δημιούργησε ὁ δεύτερος γάμος τοῦ Κωνσταντῖνου Στ' βλ. Θ. Κορρές, Τὸ ζήτημα τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ Κωνσταντῖνου Στ', Θεσσαλονίκη 1975 σελ. 263 κέ. καὶ P. Speck, Konstantin VI σελ. 251 κέ.

63. Θεοφάνης, Χρονογραφία 470.25-28. -Γεώργιος Μοναχός 770.10-16 ἐκδ. C.de Boor, Leipzig 1904.

64. P. Speck, Kaiser Konstantin VI σελ. 261.

65. Θεόδωρος Στουδίτης PG 99.999-1000. Ἀντίθετα ὁ Θεοφάνης 470.7 ἀναφέρει ὅτι οἱ τελετές τοῦ γάμου κράτησαν 40 μέρες «μ' ἡμέρας». Θὰ πρέπει ὁμως νὰ δεχτοῦμε τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη, ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν μᾶς δίνεται ὀλογράφως.

66. Ὁ P. Speck, Konstantin VI σελ. 267 καταλήγει στὴν ἐρμηνεία ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε «in August 795 mit großer Zeremonie und mit Krönung der Theodote in Konstantinopel weltlich-offiziell geheiratet und in September dann in Mamas-Palast sich von dem Abt Joseph kirchlich trauen lassen».

67. Νικηφόρος, Ἱστορία σύντομος 14.23-25 καὶ 27.27-28-3. "Ὅτι ἡ Μαρτίνα στέφτηκε αὐγοῦστα ἀποδεικνύει ἡ ἐμφάνισή της στὰ νομίσματα βλ. Ph. Grierson, Catalogue of the

Τέλος ο χρόνος ρήξεως του Κωνσταντίνου Στ' νομίζω δεν είναι άσχετος με το πρόβλημα αν η Θεοδότη στέφτηκε αυγούστα ή όχι.

Από το θάνατο του Λέοντα Δ' η Ειρήνη συμβασιλεύσει επί 17 χρόνια με το γιό της Κωνσταντίνο, χωρίς να δείξει ότι θέλει να τον παραγκωνίσει από την εξουσία, αν και δεν της έλλειψαν οι ευκαιρίες: τον Φεβρουάριο του 790 ο Σταυράκιος αποκάλυψε συνωμοσία οπαδών του Κωνσταντίνου, που στρεφόνταν κατά της Ειρήνης. Η αυτοκράτειρα άντέδρασε άστραπιαία και κατάφερε να εξουδετερώσει την απόπειρα και να φυλακίσει και τιμωρήσει πολλούς από τους συνεργάτες του Κωνσταντίνου, ενώ τον ίδιο τον περιόρισε στα διαμερίσματά του, δεν έκμεταλλεύτηκε όμως τη δύναμή της, για να εξουδετερώσει το γιό της, όπως θα κάνει αργότερα. Το 792 η έπιτυχία της επανάστασης των Αρμενιων είχε ως αποτέλεσμα την άπελευθέρωση του Κωνσταντίνου και την απομάκρυνση της Ειρήνης από την εξουσία. Και όταν τον Ιανουάριο του 792 κατάφερε με τις παρακλήσεις της προς το γιό της αυτοκράτορα να ξαναπάει τη θέση της στο παλάτι, δεν έδειξε σημεία εκδίκησης. Η Ειρήνη αρκείται στη θέση αυγούστας που της εξασφάλιζε τον έλεγχο του παλατιού⁶⁸.

Παρά το γάμο του Κωνσταντίνου με τη Μαρία, η Ειρήνη κατάφερε να διατηρήσει τη θέση αυγούστας, γιατί η Μαρία δε στέφτηκε ποτέ αυγούστα, ούτε μετά τη γέννηση των θυγατέρων της. Η Ειρήνη φρόντισε η ύψη της να είναι μιά έπαρχιοτοπούλα που δεν είχε βγει από την κάμαρα του σπιτιού της. Έγγωνή του όσιου Φιλαρέτου του Έλετήμονος άσχολεται με τις προσευχές της, ενώ η αύλική ζωή την τρόμαζε. Θα πρέπει να ένιωθε ευγνωμοσύνη για την Ειρήνη, που την άπάλλασε από το δύσκολο και κοσμικό ρόλο της αυγούστας⁶⁹.

Ο Κωνσταντίνος φαίνεται ότι ποτέ του δεν ένιωσε χαρά για το γάμο του με τη Μαρία. Είχε δεσμούς με άλλες γυναίκες και γρήγορα έρωτεύτηκε μιά κυρία από την άκολουθία της μητέρας του, την κουβικουλαρία Θεοδότη, την όποια θέλησε να παντρευτεί. Ο γάμος του αυτός προκάλεσε την αντίδραση του πατριάρχη, αλλά σύμφωνα με την πληροφορία του Θεοφάνη είχε την

byzantine Coins in the Dumburton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, τόμ. II I, Washington 1968, σελ. 288 κέ., και η έκφραση «*ἀνηγόρευσεν αυγούσταν*» της πληροφορίας του Θεοφάνη 300. 25-28: «*Ο δέ Ήράκλειος τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἔγημε: Μαρτίαν καί ἀνηγόρευσεν αὐτὴν αυγούσταν στέψας αὐτὴν αυγούσταν εἰς τόν Αὐγουστέα, στερφθεῖσαν ὑπό Σεργίου πατριάρχου*». Η έρμηνεία του χωρίου του Θεοφάνη εδώ είναι ότι ο γάμος του Ήρακλείου και της Μαρτίνας έγιναν τον ίδιο χρόνο, το 614. Στο ένδιάμεσο, μεταξύ γάμου και στέψιμου της Μαρτίνας, γεννήθηκε ο πρώτος της γιός Φλάβιος. Κατά τον Νικηφόρο, 'Ιστορία σύντομος 14.18-19 τά πρώτα παιδιά της Μαρτίνας ήταν ο Φλάβιος και ο Θεοδόσιος, ο όποιος πάλι κατά τον Νικηφόρο 21.19-21 το 628 ήταν σε ηλικία γάμου. Έπομένως ο Φλάβιος που ήταν πρωτότοκος, γεννήθηκε το 614 και το στέψιμο της Μαρτίνας άκολουθήσε τη γέννησή του. Η βυζαντινή νομοθεσία πρόβλεπε ως κατώτατο όριο ηλικίας γάμου για τους άρρενες τό δέκατο τέταρτο έτος' βλ. 'Εκλογή, τίτλ. Β' κεφ. α (=J.G.R II 18).

68. Διονυσία Μισίου, Στάδια βασιλείας σελ. 141 κέ.

69. Διονυσία Μισίου, Στάδια βασιλείας σελ. 147 κέ.

ἐνθάρρυνση τῆς Εἰρήνης⁷⁰. Πῶς ἡ Εἰρήνη, ἡ ὁποία ἔμεινε στήν ἱστορία ὡς «Εἰρήνη ἡ εὐσεβής»⁷¹ ὑποστήριξε αὐτό τό γάμο, πού ἀπό τούς μοναχικούς κύκλους τῆς ἐποχῆς θεωρήθηκε μοιχεία;

Κύριος στόχος τῆς Εἰρήνης ἦταν ἡ παραμονή της στή θέση αὐγούστας πού ἐπέτρεπε σ' αὐτήν καί τούς εὐνούχους της νά ἐλέγχουν τίς κινήσεις τοῦ Κωνσταντίνου ἀλλά καί ὄλη τήν πολιτική κίνηση τοῦ παλατιοῦ. Ὑποστηρίζοντας τό δεσμό τοῦ γιοῦ της μέ τή Θεοδότη, ἐνῶ οἱ κύκλοι της καλλιεργοῦσαν μιά ἀντίδραση ἐναντίον τους, ἔτρεφε τήν ἐλπίδα ὅτι ἐνδεχόμενα τούς δημιουργήσει ἀναστολές καί δεσμεύσεις πού θά τῆς ἐπέτρεπαν τή συνέχιση τῆς παραμονῆς της ὡς αὐγούστα μέσα στό παλάτι⁷². Ἡ Θεοδότη⁷³ ὅμως δέν εἶχε τό χαρακτήρα μιᾶς Μαρίας. Ὡς κουβικουλαρία τῆς βασίλισσας ἦταν ἐξοικειωμένη μέ τήν αὐλική ζωή, πού θά τῆς ἄρεζε. Καί δεύτερο καί σπουδαιότερο ἦταν ἡ γυναίκα πού ἀγαποῦσε ὁ αὐτοκράτορας καί πού ἤθελε νά τῆς προσφέρει καί νά μοιραστεῖ μαζί της ὅλες τίς τιμές τοῦ ἀξιώματός του. Ἡ Εἰρήνη γρήγορα κατάλαβε ὅτι δέν μπορεῖ νά τρέφει καμιά ἐλπίδα, ὅτι ἡ Θεοδότη θά παραιτιόταν ἀπό τό ἀξίωμα τῆς αὐγούστας, ὅταν θά μποροῦσε νά τό ἀποκτήσει· καί ἡ στιγμή αὕτη θά ἦταν, ὅταν θά χάριζε στόν αὐτοκράτορα ἕνα παιδί.

Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 796 ἡ Θεοδότη γέννησε στόν Κωνσταντίνο ἕνα γιό, καί αὐτό σήμαινε ὅτι ὁ καιρός πού θά στεφόταν αὐγούστα καί θά ἔπρεπε ἡ Εἰρήνη νά ἐγκαταλείψει τό παλάτι, δέ θά ἀργοῦσε. Ἡ εἶδηση γιά τή γέννηση τοῦ διαδόχου βρῆκε τήν Εἰρήνην καί τόν Κωνσταντίνο στήν Προύσα, ὅπου εἶχαν πάει γιά λουτρά⁷⁴. Ὁ Κωνσταντίνος ἀναχώρησε ἀμέσως γιά τήν Κωνσταντινούπολη, «*εὐρούσα δέ διωρίαν ἢ τούτου μήτηρ προσελάλησε καί ὑπέσυρε δωρεαῖς καί ὑποσχέσει τούς ταγμάτων ἀρχοντας πρός τό κ α θ ε λ ε ἰ ν τόν υἱόν αὐτῆς καί μ ο ν ο κ ρ α τ ο ρ ῆ σ α ι αὐτήν*»⁷⁵. Γιά πρώτη φορά μέσα στά 17 χρόνια συμβασιλείας μέ τό γιό της ἐκδηλώνει πρόθέσή της νά τόν παραγκωνίσει⁷⁶. Καί πιστεύω ὅτι δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι

70. *Θεοφάνης* 469.23 κέ. Κατά τό Θεοφάνη πρόθεση τῆς Εἰρήνης ἦταν νά ἐπωφεληθεῖ τό σκάνδαλο πού θά δημιουργοῦσε ὁ δεύτερος γάμος τοῦ Κωνσταντίνου.

71. *Διονυσία Μισίου*, Στάδια βασιλείας 145 κέ. Ἀντίθετα ὁ *P. Speck*, στό βιβλίο του «Konstantin VI» ἀπομακρύνεται ἀπό τήν εἰκόνα τῆς εὐσεβοῦς Εἰρήνης, γιά νά παρουσιάσει μιά Εἰρήνη πού ἐπιβάλλεται τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων τῆς ἐποχῆς της καί τίς ἐκμεταλλεύεται γιά τίς προσωπικές της φιλοδοξίες.

72. Ἀνάλογη πρός τήν περίπτωση Εἰρήνης-Θεοδότης εἶναι ἡ περίπτωση Πουλχερίας-Εὐδοκίας, ὅπου ἐπίσης παρουσιάζεται ἀνταγωνισμός γιά τήν κατάληψη τῆς θέσης τῆς αὐγούστας. Ὁ *Ch. Dehl*, *Figures byzantines* σελ. 27-28 (ἑλλ. μετφρ. Στ. Βουρδουμπά, Ἀθήνα 1969, σελ. 37-38) σημειώνει τά ἐξῆς χαρακτηριστικά γιά τήν περίπτωσή μας: «Καταλαβαίνουμε ἀκόμα καί τό γιατί ἡ φιλόξενη Πουλχερία, πού κρατοῦσε στά χέρια της τήν ἐξουσία, καί πού ἤθελε νά τή διατηρήσει μέ κάθε τρόπο, διευκόλυνε πρόθυμα αὐτόν τόν γάμο, ὅπου ἡ νύμφη θά τῆς χρωστοῦσε τά πάντα. Ἐγίνε νονά της, θέλησε νά πάρει κοντά της τή θέση τῆς θετῆς μητέρας καί πίστευε ὅτι ἔτσι στό Ἱερόν Παλάτιον δέν θ' ἄλλαζε τίποτα».

73. Γιά τό χαρακτήρα τῆς Θεοδότης βλ. *P. Speck*, *Konstantin VI* σελ. 253 κέ.

74. *Θεοφάνης*, Χρονογραφία 471.8 κέ.

75. *Θεοφάνης*, Χρονογραφία 471.13-16.

76. Πβλ. *P. Speck*, *Konstantin VI* σελ. 287.

συμπίπτει με τή γέννηση τοῦ ἔγγονοῦ της⁷⁷, πού θά εἶχε ὡς συνέπεια τό στέψιμο τῆς Θεοδότης. Χαρακτηριστικό εἶναι ἐπίσης ὅτι ἀπό τή στιγμή αὐτή ἡ ἀντίδραση τῶν μοναχῶν, πού βρισκόταν σέ συνεννόηση μέ τήν Εἰρήνη⁷⁸, ἐντείνεται, γιά νά μὴν ὑπάρχει τό κατάλληλο κλίμα νά πραγματοποιήσει ὁ Κωνσταντῖνος τό στέψιμο τῆς Θεοδότης καί νά δώσει ἀντίθετα χρόνο στήν παράταξη τῆς Εἰρήνης νά πραγματοποιήσει τά σχέδιά της, πού θά καταλήξουν στήν τύφλωση τοῦ Κωνσταντῖνου⁷⁹.

Ἦς ἄλλο ἐπιχείρημα ἐναντία στό συμπέρασμά μας θά μπορούσε νά προβληθεῖ τό γεγονός ὅτι δίπλα στίς αὐγοῦστες μητέρες ἔχουμε ἄλλες γυναῖκες πού στέφτηκαν αὐγοῦστες, ἀν καί δέν ὑπῆρξαν ποτέ τους μητέρες, π.χ. Πουλχερία, Θέκλα. Αὐτές ὅμως οἱ γυναῖκες δέν ὑπῆρξαν οὔτε βασιλικές σύζυγοι· τό δικαίωμά τους νά στεφτοῦν τό ὀφείλουν στή βασιλική τους καταγωγή καί ὄχι στό γεγονός ὅτι εἶναι μητέρες τῶν παιδιῶν τοῦ αὐτοκράτορα.

Οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἔστεφαν αὐγοῦστες καί τίς πορφυρογέννητες κόρες τους. Ἡ συνήθεια ὑπῆρχε ἤδη στοὺς Ρωμαίους καί ἀπό αὐτοῦς κληρονομήθηκε στοὺς Βυζαντινοὺς.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὅταν γεννήθηκε, τῆς ἀποδόθηκαν ὅλες οἱ τιμές πού ἔδιναν σέ πορφυρογέννητα· μία ἀπό τίς τιμές αὐτές ἦταν καί τό στέψιμό της σέ αὐγούστα⁸⁰. Ἡ πληροφορία τῆς Ἄννας Κομνηνῆς σέ συνδιασμό μέ τήν πληροφορία τοῦ Μαλάλα, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες συνήθιζαν νά στέφουν τά παιδιά τους σέ μικρὴ ἡλικία⁸¹, καί σέ συνδιασμό μέ τά ἰσχύοντα στό ἀστικό δίκαιο, ὅπου τά τέκνα, γιός ἢ θυγατέρα, ἀποκτοῦν τό ἀξίωμα τοῦ πατέρα τους μόνο σέ περίπτωση πού θά γεννηθοῦν μετὰ τήν ἀπόκτηση τοῦ ἀξιώματος ἀπό τόν πατέρα⁸², μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες συνήθιζαν νά στέφουν μόνο τίς πορφυρογέννητες κόρες τους⁸³.

77. Σχέση ἀνάμεσα στή γέννηση τοῦ Λέοντος καί τῆ ρῆξη τοῦ Κωνσταντῖνου παρατηροῦν καί οἱ *W. Ohnsorge*, *Das Kaisertum der Eirene* σμ. 36 καί *P. Speck*, *Konstantin VI* σελ. 285 κέ., ἄλλω γιά διαφορετικὲς αἰτίες.

78. Βλ. *Θ. Κορρές*, *Τό ζήτημα τοῦ δευτέρου γάμου* σελ. 84 κέ.

79. Ἀντίθετα ὁ *P. Speck*, *Konstantin VI* σελ. 294 κέ. ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀντίδραση τῶν μοναχῶν δέν εἶχε σχέση μέ τά σχέδια τῆς Εἰρήνης.

80. *Ἄννα Κομνηνὴ*, Ἄλεξιὰς VI.VIII 3 (τόμ. II σελ. 61.29-62.7 ἔκδ. B. Leib, Paris 1943).

81. *Μαλάλας* 429.3-5: «τὰ τέκνα αὐτῶν ἐκ παιδότην ἔστεφον οἱ πατέρες καί μετ' αὐτῶν ἐβασίλευον».

82. Βασιλικὰ VI 1,28 (ἔκδ. I.Δ. Ζέπου, Ἀθῆναι 1910, τόμ. I σελ. 252): «Οἱ τοῦ συγκλητικοῦ ἢ τοῦ λαμπροτάτου υἱοὶ ἢ τοὶ θυγατέρες ἰδιωτεύουσιν, ἐάν πρὶν ἢ ἐπιβῆ τοῦ ἀξιώματος ὁ πατὴρ αὐτῶν, ἐγεννήθησαν».

83. Δέ συμφωνῶ μέ τήν ἄποψη τῆς *Elisabeth Bensammar*, *La titulature* σελ. 278, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τά μέσα τοῦ ΙΙου αἰ. χαρακτηρίζουν μιά ἀπλή πριγκήπισσα ὡς βασίλισσα. Ὅταν οἱ πηγές χαρακτηρίζουν μιά αὐτοκρατορική κόρη ὡς αὐγούστα ἢ βασίλισσα, σημαίνει ὅτι ἡ κόρη αὐτὴ ἔχει στεφετῆ. Ἡ παρατήρηση τῆς *Bensammar* καί τά παραδείγματα τῆς Ἄννας

Τό συμπέρασμά μας επιβεβαιώνεται καί στήν πράξη: Ὁ Μ. Κωνσταντίνος ἔσπεψε αὐγούστα τήν κόρη του Κωνσταντίνα⁸⁴. Αὐγούστες στέφτηκαν ἐπίσης ἡ Ὀνωρία⁸⁵, κόρη τῆς Πλακιδίας, καί ἡ Πουλχερία⁸⁶, κόρη τοῦ Ἀρκάδιου.

Ὁ Ἡράκλειος ἔσπεψε τρεῖς κόρες του, τήν Ἐπιφάνια⁸⁷ ἀπό τόν πρῶτο του γάμο καί τήν Μαρίνα καί Ἀναστασία ἀπό τόν δευτέρου του γάμο μέ τήν Μαρτίνα⁸⁸. Ἐπίσης ὁ Θεόφιλος ἔσπεψε αὐγούστες τίς κόρες του Θέκλα, Ἀναστασία καί Μαρία⁸⁹, ὁ Λέων Στ' τήν κόρη του Ἄννα⁹⁰ καί ἀργότερα στά χρόνια τῶν Κομνηνῶν ὁ Ἀλέξιος τήν κόρη του Ἄννα⁹¹ καί ὁ Μανουήλ τήν κόρη του Μαρία⁹².

Ἡ Αἰ. Χριστοφιλοπούλου ἀναρωτιέται πότε στέφτηκε αὐγούστα ἡ Θεοδώρα ἡ Πορφυρογέννητη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἡ ὁποία δέν ὑπῆρξε ποτέ βασιλική σύζυγος. Διατυπώνει τήν ὑπόθεση, ὅτι καί οἱ δύο πορφυρογέννητες ἀδελφές, Ζωή καί Θεοδώρα, ἐνδέχεται νά στέφτηκαν ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς συμβασιλείας τοῦ Βασιλείου Β' καί Κωνσταντίνου Η'. Τό συμπέρασμά μας βοηθᾷ, ὥστε ἡ ὑπόθεση αὐτή νά περάσει στό ἐπίπεδο τῆς ἀπόδειξης⁹³.

Ἐλπίζω νά ἀπάντησα στό ἐρώτημα πού ἔθεσα στήν ἀρχή αὐτῆς τῆς μελέτης, ποιές καί πότε στέφτηκαν αὐγούστες. Τώρα μπορούμε νά προχωρήσουμε στή σύνταξη τοῦ καταλόγου τῶν βυζαντινῶν αὐγουστῶν, πού ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν περαιτέρω ἐξέταση τοῦ θεσμοῦ τῆς βυζαντινῆς αὐγούστας.

καί Μαρίας Κομνηνῆς πού δίνει (σελ. 278 σημ. 35), δέν μπορούν νά εἶναι πειστικά, γιατί, καί ὅταν ἀκόμα οἱ πηγές ἀναφέρονται στή γέννηση καί τά παιδικά χρόνια τῶν πριγκηπισσῶν, ἔχουν γραφεῖ, ὅταν πιά οἱ κόρες αὐτές ἔχουν στεφεῖ αὐγούστες.

84. *Φιλοστόργιος* III 22(σελ. 49.10-12).

85. Γιά τήν Ὀνωρία βλ. J. H. Bury. *Iusta Grata Honoria*, JRS 9 (1919) 1-13.

86. *Πασχάλιο Χρονικό* 371.14· πβλ. E. Stein - P.J. Palanqde, *Historie du Bas. Empire*, τόμ. I *De l'état romain à l'état byzantin* (284-476), Paris 1959, σελ. 275.

87. *Πασχάλιο Χρονικό* 703.2-8· *Θεοφάνης* 300. 13-14.

88. *Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος*, *Περί βασιλείου τάξεως* II 29 (II 630. 5-9 CB).

89. Ph. Grierson, *Catalogue of the byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection* τόμ. III I σελ. 428.

90. *Λέων Γραμματικός* 274. 3 CB· *Συνεχιστής Θεοφάνους* 364. 14-16 CB· *Ψευδοσυμεών* 703.13 CB· *Συνεχιστής Γεωργίου Μοναχοῦ* 860.5 CB· *Ἰω. Σκυλιτζῆς* 180.9-13 ἐκδ. I. Thurn Berlin 1973. Ἡ Ἄννα ἀποτελεῖ μιᾷ εἰδικῇ περίπτωση, γιατί δέν εἶναι γνήσια πορφυρογέννητη· βλ. W. Ohnsorge, *Die Heirat Kaiser Ottos II mit der Byzantinerin Theophano*, *Braunschweigisches Jahrbuch* 54 (1973) 32.

91. Βλ. παραπάνω σημ. 80.

92. *Κίνναμος* 118. 21 CB.

93. *Αἰ. Χριστοφιλοπούλου*, Ἐκλογή σελ. 113-14· πβλ. καί *Elisabeth Bensammar*, *Titulature* σελ. 283 σημ. 63.